

धोरण : 9

संस्कृत

४. वलभी विद्यास्थानम्

स्वाद्याय

अनुवाद

सम्प्रति विविधाः विश्वविद्यालयाः सुप्रसिद्धाः सन्ति । तेषु केचन एतादृशाः सन्ति यत्र अध्ययनार्थं प्रवेशं प्राप्य छात्रः स्वात्मानं धन्यं मन्यते । एवमेव पुराकालेऽपि अस्माकं भारते देशे एतादृशाः बहवः विश्वविद्यालयाः आसन् ।

अत्यारे विविध विश्वविद्यालयो प्रसिद्ध छ. तेमां केटलांड ऐवां छे ज्यां अध्ययन माटे प्रवेश मेणवीने विद्यार्थी पोतानी जतने धन्य माने छ. ऐ ४ रीते जूना जमानामां पण आपणा भारतदेशमां ऐवां धणां विश्वविद्यालयो हतां.

तत्र विद्याध्ययनाय दूरात् देशात् समागत्य प्रवेशं लब्ध्वा छात्राः
स्वात्मानं धन्यं मन्यन्ते स्म । एषु एकतमः वलभी विश्वविद्यालयः ।
मगधराज्ये यथा नालंदा आसीत् तथैव अत्र गुर्जरप्रदेशे वलभी आसीत् ।

त्यां विद्या शीखवा माटे દૂરના દેશમांથી આવીને, પ્રવેશ મેળવીને
વિદ्यાર્થીઓ પોતાને ધન્ય માનતા હતા. એ બધાંમાં એક વલભી
વિશ્વવિદ્યાલય હતું. મગધ રાજ્યમાં જેમ નાલંદા (વિશ્વવિદ્યાલય) હતું તે
જ રીતે ગુજરાતમાં વલભી (વિશ્વવિદ્યાલય) હતું.

अत्रापि सुदूरात् देशात् जनाः अध्ययनाय आगच्छन्ति स्म ।

अद्यत्वे अस्मदीये गुजरप्रदेशे वर्तमाने भावनगरे जनपदे वलभीनामकं
यदेकम् उपनगरं वर्तते, तत्रैव प्राचीनकाले वलभी विश्वविद्यालयः
आसीत् ।

અહીં પણ દુરના દેશમાંથી લોકો અધ્યયન માટે આવતા
હતા. હલમાં આપણા ગુજરાતમાં અત્યારના ભાવનગર શહેરમાં
'વલભી' નામનું જે એક પરું છે ત્યાં જ પ્રાચીન સમયમાં વલભી
વિશ્વવિદ્યાલય હતું.

वस्तुतस्तु इदम् उपनगरं प्राचीनकालादेव अध्ययन-अध्यापनस्य
केन्द्रमासीत् । पूर्वमन्त्र अष्टादशविद्यायाः पठन पाठनं च भवति स्म ।

ખરેખર તો આ પડું પ્રાચીન સમયથી જ અધ્યયન-
અધ્યાપનનું કેંદ્ર હતું. અગાઉ અહીં અફાર વિદ્યાઓનાં પઠન-પા�ન
થતાં હતાં.

एतासु विद्यासु चत्वारो वेदाः, षट् वेदाङ्गानि, पुराणम्, न्यायः,
भीमांसा, स्मृतिः, आयुर्वेद-धनुर्वेद-गन्धर्ववेद-अर्थवेदाः चत्वारः उपवेदाः
च समाविष्टाः सन्ति ।

આ વિદ્યાઓમાં ચાર વેદો, છ વેદાંગો, પુરાણ, ન્યાયશાસ્ત્ર,
ભીમાંસા દર્શન, સ્મृતિગ્રંથો, આયુર્વેદ, ધનુર્વેદ, સંગીતશાસ્ત્ર -
અર્થવેદ અને ચાર ઉપવેદોનો સમાવેશ થાય છે.

ततः बौद्धदर्शनस्य जैनदर्शनस्य च इदं केन्द्र सम्भातम् ।
स्थिस्तस्य चतुर्थ्या शताब्द्याम् ऋग्वेदस्य भाष्यकारः स्कन्दस्वामी
सम्भातः । सः अत्रैव अवस्त् ।

પછી બૌદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાનનું તેમજ જૈન તત્ત્વદર્શનનું આ કેન્દ્ર
થયું. ઈ. સ.ની ચોશી સદીમાં ઋગ્વેદના ભાષ્યકાર સ્કન્દસ્વામી
થયા. એ અહીં જ રહેતા હતા.

एतत् सूचयति यत् गुप्तकाले अत्र वेदाध्ययनमपि प्रचलति स्म ।
स्थिस्तस्य चतुर्थ्या शताब्द्यामेव सुप्रसिद्धौ बौद्धाचार्योँ स्थिरमतिगुणमती,
जैनाचार्यः श्रीमल्लवादी सूरिः च अत्रैव विद्याव्यासंगं कुर्वन्ति स्म ।

એ સૂચવે છે કે ગુપ્તવંશના સમયમાં અહીં વેદાધ્યયન
પણ ચાલતું હતું. ઈ. સ.ની ચોથી સદીમાં જ સુપ્રસિદ્ધ બે
બૌद્ધ આચાર્યોઁ સ્થિરમતિ અને ગુણમતિ તથા જૈન આચાર્ય
શ્રીમલવાદી સૂરિ અહીં જ વિદ્યાવ્યાસ કરતા હતા.

एतत् सूचयति यदत्र जैन-बौद्धदर्शनानामपि अध्ययनं प्रचलति
स्म । अत्र यथारुचि यथामति छात्राः अपठन् प्रवेशार्थमत्र
प्रवेशपरीक्षापि भवति स्म । तामुत्तीर्य एव अत्र छात्रस्य प्रवेशः
शक्यः आसीत् ।

એ સૂચવે છે કે અહીં જૈન દર્શન અને બૌद્ધ દર્શનનું અધ્યયન
પણ ચાલતું હતું. અહીં અલિરુચિ (રસ) અને મતિ પ્રમાણે
વિદ્યાર્થીઓ ભણતા હતા. પ્રવેશ માટે અહીં પ્રવેશપરીક્ષા પણ થતી
હતી. તેમાં ઉત્તીર્ણ થઈને જ અહીં વિદ્યાર્થીનો પ્રવેશ શક્ય હતો.

स्त्रिस्तस्य पञ्चम्यां शताब्द्याम् इदमुपनगरं मैत्रकाणां
राजधानी आसीत् । मैत्रकाणां व्यवस्थानुसारम् अध्ययनस्य
समाप्त्यनन्तरं वादसभायां शास्त्रार्थः भवति स्म ।

ઈસુ ખ્રિસ્તની પાંચમી સદીમાં આ પરું મૈત્રક
રાજાઓનું પાટનગર હતું. મૈત્રકોની વ્યવસ્થા પ્રમાણે
અધ્યયનની સમાપ્તિ પછી ચર્ચાસભામાં શાસ્ત્રાર્થ થતો.

शास्त्रार्थं विभिन्नानां मत-मतान्तराणां खण्डन- मण्डनपूर्वकं

विमर्शः भवति स्म । अनेकस्मै विजयिजनाय राजा पारितोषिकरूपेण
भूमिम् अयच्छत् । कदाचित् विजयिजनानां नामानि विद्यापीठस्य
द्वारे उट्टेकितानि अभवन् ।

शास्त्रार्थमां जुदा जुदा मंत-मतांतरोनुं खंडन-मण्डनपूर्वक
चिंतन थतुं हतुं. अनेक विजेताओने राजा उपहार तरीके भूमि
आપता. क्यारेक विजयी व्यक्तिओनां नाम विद्यापीठना द्वारे उपर
कोतरवामां आवतां.

स्त्रिस्तात् पूर्वं प्रायः पञ्चमशताब्द्यां भगवतः महावीरस्य जन्म
अभवत् । तस्मिन् काले भगवता महावीरेण यः उपदेशः प्रदत्तः स
आगम-नाम्ना प्रसिद्धः वर्तते । अयम् आगमः वर्षपञ्चशतं यावत्
मौखिकपरम्परायां सुरक्षितः आसीत् ।

ઇસુ પ્રિસ્ત પૂર્વે ઘણું કરીને પાંચમા સૈકામાં ભગવાન
મહાવીરનો જન્મ થયો. તે સમયે ભગવાન મહાવીરે જે ઉપદેશ
આપ્યો હતો તે 'આગમ' નામે જણીતો છે. આ આગમ પાંચ સો વર્ષ
સુધી મૌખિક પરંપરામાં સુરક્ષિત હતો.

एवं हि श्रूयते यत् स्त्रिस्तस्य तृतीयायां शताब्द्यां नागार्जुननाम्ना
प्रसिद्धस्य विदुषः अध्यक्षतायाम् एका जैनसाधूनां समितिः मिलिता ।
अस्याम् आगमग्रन्थानां लेखनस्य प्रस्तावोऽभवत् । अत्र लेखबद्धा वाणी
वलभीवाचना नाम्ना प्रसिद्धा जाता ।

એવું સંબળાય છે કે ઈસુ પ્રિસ્તના ત્રીજ સેકામાં નાગાર્જુન નામના
પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનની અધ્યક્ષતામાં જૈન સાધુઓની એક સભા મળી હતી.
એ(સભા)માં આગમગ્રંથોનું લેખન કરવું એવો પ્રસ્તાવ (કરવામાં) આવ્યો.
અહીં લખાણથી બદ્ધ થયેલી વાણી ‘વલભીવાચના’ નામે વિખ્યાત થઈ.

प्रिस्तस्य नवम्यां शताब्द्यां वलभीनगरस्य विनाशः अभवत् ।
परन्तु तस्य अवशेषाः अद्यापि तस्य समृद्धिं सूचयन्ति । एवं भारतस्य
प्राचीनेषु विद्याकेन्द्रेषु वलभी एकतमम् आसीत्, इतिहासे च अद्यापि
वर्तते ।

પ्रिस्तनी नवभी सटीमां वलभीनगरनो विनाश थयो.
परंतु तेना अवशेषो आજे पण तेनी जहोजलाली सूचवे છે. આ
રીતे ભારતનાં પ્રાચીન વિદ્યાકેન્દ્રોમાં વલભી એક હતું અને
ઇતિહાસમાં આજે પણ છે.

ટિપ્પણી

કેચન	-	કેટલાક
સ્વાત્માનમ्	-	પોતાની જતને, પોતાને
સમગત્ય	-	આવીને
લબ્ધવા	-	મેળવીને, પ્રાપ્ત કરીને
એકતમ:	-	અનેકમાંનું એક, તેમાંનું એક
અષ્ટાદશ	-	અઢાર
સમાવિષ્ટા:	-	સમાયેલા

વિધાવ્યાસંગમ्

યથારૂચિ

યથામતિ

ઉતીર્ણ

મૈત્રકાળામ्

મતમાતાન્તરણામ्

ખણ્ડનમણ્ડનપૂર્વકમ्

- **વિદ્યાભ્યાસ**
- **રૂચિ (રસ) પ્રમાણે**
- **બુદ્ધિ પ્રમાણે**
- **ઉતીર્ણ થઈને, પાસ થઈને**
- **મૈત્રક રાજાઓનું**
- **મત-મતાન્તરોનું, જુદા-જુદા મતોનું**
- **ખંડન અને મંડનપૂર્વક,**
- **ખંડન અને મંડન સાથે.**

विमर्शः	-	विचार, चिन्तन
उद्दृक्तिानि	-	क्रेतरायेलां
प्रदत्	-	आप्यो
विदुषाम्	-	विद्वानोनी
मिलिता	-	मणी.
जाता	-	थઈ.

स्वाध्याय

प्रश्न 1. अधोलिखितेभ्यः विकल्पेभ्यः समुचितम् उतरं चिनुत ।

(1) प्राचीनसमये गुर्जरराज्ये क; विश्वविद्यालयः आसीत् ?

(क) नालन्दाविश्वविद्यालयः

(ग) गुजरातविश्वविद्यालयः

(ख) तक्षशिलाविश्वविद्यालयः

(घ) वलभीविश्वविद्यालयः

(2) उपवेदाः कति सन्ति ?

(क) अष्टादश

(ग) सप्त

(ख) चत्वारः

(घ) पञ्च

(3) भाष्यकारः स्कन्दस्वामी कस्यां शताब्द्यां सजातः ?

(क) नवम्याम्

(ग) सप्तम्याम्

(ख) चतुर्थ्याम्

(घ) पञ्चम्याम्

(4) वलभी केषां राजधानी आसीत् ?

(क) क्षत्रपाणाम्

(ग) द्राविडानाम्

(ख) मैत्रकाणाम्

(घ) गुप्तानाम्

(5) महावीरस्य उपदेशः केन नाम्ना प्रसिद्धः वर्तते ?

(क) आगमः (ख) निगम

(ग) स्मृति (घ) मीमांसा

(6) वलभीनगरे मिलितायाः जैनसाधूनां समितेः अध्यक्षः कः आसीत् ?

(क) नागार्जुनः (ख) स्थिरमतिः

(ग) मैत्रकः (घ) गुणमतिः

प्रश्न 2. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायां लिखत-

(1) प्राचीनकालात् वलभी कस्य केन्द्रमासीत् ?

➤ प्राचीनकालात् वलभी अध्ययन-अध्यापनस्य केन्द्रमासीत्।

(2) वेदाङ्गानि कति सन्ति?

➤ वेदाङ्गानि षट् सन्ति।

(3) श्रीमल्लवादी सूरिः कः आसीत् ?

➤ श्रीमल्लवादी सूरिः जैनाचार्यः आसीत्।

(4) भगवतः महावीरस्य जन्म कदा अभवत् ?

➤ भगवतः महावीरस्य जन्म ख्रिस्तात् पूर्वं प्रायः पञ्चम्यां
शताब्द्यां अभवत्।

(5) जैनसाधूनां समितौ कस्य लेखनस्य प्रस्तावः अभवत्?

➤ जैनसाधूनां समिती आगमग्रन्थानां लेखनस्य प्रस्तावः अभवत्।

प्रश्न 3. रेखाङ्कितपदानां स्थाने प्रकोष्ठात उचितं पदं चित्वा

प्रश्नवाक्यं रचयत्-

(कुत्र, केन, कः, कदा, केषाम्, कस्य)

(1) ऋग्वेदस्य भाष्यकारः स्कन्दस्वामी आसीत् ।

➤ ऋग्वेदस्य भाष्यकारः कः आसीत् ?

(2) महावीरस्य उपदेशः आगमनाम्ना प्रसिद्धः वर्तते ।

➤ कस्य उपदेशः आगमनाम्ना प्रसिद्धः वर्तते?

(3) जैनसाधूनां समितिः मिलिता ।

➤ केषां समितिः मिलिता?

(4) नवम्यां शताब्द्यां वलभीनगरस्य विनाशः अभवत् ।

➤ कदा (कस्यां शताब्द्यां वा) वलभीनगरस्य विनाशः अभवत्?

(5) लेखबद्धः उपदेशः वलभीवाचना नाम्ना प्रसिद्धः जातः ।

➤ लेखबद्धः उपदेशः केन नाम्ना प्रसिद्धः जातः?

प्रश्न 4. वचनानुसारं शब्दरूपैः रिक्तस्थानानि पूरयत

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
(1) <u>आगमम्</u>	आगम	आगमान्
(2) <u>जनपदे</u>	जनपदयोः	जनपदेषु
(3) केन्द्रे	केन्द्रयोः	<u>केन्द्रेषु</u>

प्रश्न 5. 'स्म'-प्रयोगं कुरुत- 'स्म' नो प्रयोग करो:

(1) छात्राः यथारुचि अपठन्।

➤ छात्राः यथारुचि पठन्ति स्म।

(2) स्कन्दस्वामी अत्रैव अवस्त्।

➤ स्कन्दस्वामी अत्रैव वसति स्म।

(3) राजा भूमिम् अयच्छत्।

➤ राजा भूमिं यच्छति स्म।

प्रश्न 6. रेखांडिताना पवाना समासप्रकार लिखत।

- (1) वादसभायां शास्त्रार्थं भवति स्म ।
- वादसभायाम् - (वादपूर्णा सभा, तस्याम्)
 - मध्यमपदलोपी कर्मधारय समास
- (2) स्थिरमतिगुणमती बौद्धाचार्यो आस्ताम् ।
- स्थिरमतिगुणमती - (स्थिरमतिः गुणमतिः च)
 - इतरेतर द्वन्द्व समास

(3) अत्र प्रवेशपरीक्षा भवति स्म।

- प्रवेशपरीक्षा- (प्रवेशाय परीक्षा)
 - चतुर्थी तत्पुरुष समास
-

प्रश्न 7. प्रदत्तानि पदानि प्रयुज्य संस्कृतवाक्यानि रचयत -

(1) वलभी मैत्रकोनी राजधानी हती.

(वलभी मैत्रक राजधानी अस)

➤ वलभी मैत्रकाणां राजधानी आसीत्।

(2) सुदूर देशी लोके भण्वा माटे आवता हता.

(सुदूर देश जन अध्ययन आ + गम)

➤ सुदूरात् देशात् जनाः अध्ययनार्थम् आगच्छन्ति स्म।

(3) નાગાર્જુન પ્રસિદ્ધ વિજ્ઞાન હતા.

(નાગાર્જુન પ્રસિદ્ધ પંડિત અસ)

➤ નાગાર્જુનઃ પ્રસિદ્ધઃ પણ્ડિતઃ આસીત्।

(4) વેદે ચાર છે.

(વેદ ચતુર અસ)

➤ વેદાઃ ચત્વારઃ સન્નિતિ।

(5) वलभीनो विनाश थ्यो।

(वलभी विनाश भू-भव)

➤ वलभ्याः विनाशः अभवत्।

પ્રશ્ન 8. અધોલિખિતાનાં પ્રશ્નાનામ् ઉત્તરાણિ ગુર્જરભાષાયાં લિખત।

(1) વલભીમાં કઈ અઠાર વિદ્યાઓનું પઠન-પાઠન થતું હતું?

ઉત્તર: વલભીમાં નીચેની અઠાર વિદ્યાઓનું પઠન-પાઠન થતું હતું :
ચાર વેદો, છ વેદાંગો, પુરાણા, ન્યાયશાસ્ક, મીમાંસા દર્શન,
સ્મૃતિગ્રંથો, આયુર્વેદ, ધનુર્વેદ, સંગીતશાસ્ક – અર્થવેદ અને
ચાર ઉપવેદો.

(2) વેદો અને ઉપવેદો કેટલા છે?

ઉત્તર : વેદો ચાર છે : ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ.

ઉપવેદો ચાર છે : આયુર્વેદ, ધનુર્વેદ, ગંધર્વવેદ અને
સ્થાપત્ય-વેદ.

(3) મૈત્રક શાસન દરમિયાન અધ્યયનની વ્યવસ્થા કેવા પ્રકારની હતી ?

ઉત્તર : મૈત્રકોના શાસન દરમિયાન અધ્યયનની સમાપ્તિ પછી ચર્ચાસભામાં શાસ્ત્રાર્થ થતો. શાસ્ત્રાર્થમાં જુદા જુદા મતમતાંતરોનું ખંડન-મંડનપૂર્વક રિંતન થતું. અનેક વિજેતાઓને રાજ ઉપહાર તરીકે ભૂમિ આપતા.

(4) વલભીમાં કયા કયા આચાર્યો થઈ ગયા?

ઉત્તર: વલભીમાં ઈ. સ.ની ચોથી સદીમાં ઝગવણા

ભાષ્યકાર સ્કંદસ્વામી તેમજ સુપ્રસિદ્ધ બૌદ્ધ આચાર્યો
સ્થિરમતિ અને ગુણમતિ તથા જૈન આચાર્ય શ્રીમલવાદી
સૂરિ થઈ ગયા.

Thanks

For watching